O lecție de gramatică a lui Alexandru Papiu Ilarian. Revelația unui document inedit

Niculina IACOB, Ioan CHINDRIŞ

Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, Facultatea de Litere şi Ştiinţe ale Comunicării
Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca
Ștefan cel Mare University of Suceava, Faculty of Letters and Communication Sciences
The Library of the Romanian Academy from Cluj-Napoca
Personal e-mails: niculinai@yahoo.fr; history_chindris@yahoo.com

Alexandru Papiu Ilarian's Grammar Lesson. The Revelation of a Unique Document

Alexandru Papiu Ilarian is one of the leading representatives of Romanian Romantic historiography, which had a dynamic start following the Revolution of 1848. He was also interested in other branches of humanistic sciences. It was something characteristic of his generation. His attitude was necessary mostly in Transylvania (the Romanian province that was commanded by the Austrian Empire). For instance, Alexandru Papiu Ilarian got involved into an intense philologic argument. The debate was about establishing a uniform and pertinent Romanian spelling. There are several writings on this line: Limba română și ortografia ei etimologică [Romanian Language and its Etymological Spelling]; Neologismul [Neologism] etc. They could be grouped under the sign of one motto: Să învățăm românește, domnilor! [Gentlemen, Let us Learn Romanian!]. Alexandru Papiu Ilarian used the motto as a title for one of his early writings.

The novelty brought by the present discussed material lies primarily in the fact that it has been totally unknown up to this point. Secondly, it emphasizes philologist Papiu Ilarian's didactic interests. It is one of the oldest Romanian texts, which have been organised in the form of units of learning (lessons). It was the author's wish to clarify the issue related to vowels and consonants in Romanian language, calling both diachronic approaches, as well as the synchrony.

Keywords: didactic approach, Phonology, Phonetics, the variety of sounds, changing the sounds, vowels, consonants.

Motto:
„Să învățăm, domnilor, dintăi limba noastră, apoi altele!"

În memoria culturală românească, Alexandru Papiu Ilarian s-a fixat în primul rând cu atributele „revoluționarul" sau „istoricul", dar sunt cel puțin alte două domenii importante care pot să-l revendice deopotrivă: științele juridice și lingvistica. Între multele manuscrise rămase de la el se pot găsi încă mărturii inedite pentru preocupările sale constante în domeniul lingvistic. Este cazul documentului de față[1], un fragment care-l prezintă pe cărturarul ardelean într-o ipostază necunoscută, aceea de profesor de limba română. În biografia autorului nu se înregistrează un episod care să vorbească despre faptul că ar fi predat vreodată această disciplină. Se știe că a predat, între 1855 și 1858, la Academia Mihăileană științele juridice și că tot acolo a inaugurat cursul de „Statistică generală a Europei", dar nu se face vorbire nicăieri despre cursuri de limba română. Organizarea conținutului din acest document în patru unități de învățare, deci în lecții (*Limba română 1 – Vocale. A*; *Limba română 2 – E, O, I*; *Limba română 3 – U; Consonante. V, F, B, P, J; Limba română 4 – G, C, Qu, D* incomplet), așa cum se poate vedea în textul integral reprodus mai jos în *Anexă*, este semnul clar al unui demers didactic. Suntem în fața unui curs de fonetică și fonologie, în care analiza sincronică este dublată de perspectiva comparativ-istorică, cu scopul de a explica schimbările sunetelor,

care „urmează după legi determinate, și legile acestea le putem afla seau prin studiul etimologiei (flesiunilor) limbei române, seau prin studiul comparativ al limbelor ce se țin de familia romană" [f. 1]. Fragmentul de curs este scris cu alfabetul de tranziție curent în epocă, dar unele exemple sunt redate numai cu litere latine: *langore, granu* [9r], *cera, cepa* [9v], *faptura, gonfare, stanga* [10r] și amintesc de etimologismul ortografic profesat de autor în perioada de început a activității sale[2], când se afla sub influența Școlii Ardelene și a marilor filologi contemporani lui, August Treboniu Laurian și Timotei Cipariu, în primul rând. Excesele etimologizante ale începuturilor au fost însă depășite, vechiul adept al etimologismului transformându-se ulterior într-un contestatar vehement al acestui curent, schimbare petrecută numai după ce Papiu Ilarian a ajuns să cunoască direct limba vorbită în toate regiunile locuite de români și să aprecieze varietatea de sunete din limba română, „proprietatea cea mai minunată și mai frumoasă a limbei române" (în fragmentul din ms. rom. 1056, [2r]), considerată de el în alt loc „elementul cel mai important, cel mai distinctiv al limbii noastre"[3], pe care ortograful etimologizant o escamotează pe nedrept. Fragmentul de față demonstrează tocmai preocuparea autorului de a transmite pe înțeles această varietate de sunete din limba română, urmărind valorile sunetelor, schimbările suferite de sunete în funcție de poziția în cuvânt și de accent, în diacronie și în sincronie, fără a lipsi, de asemenea, informațiile privind corespondența dintre literă și sunet, structura fonetică a cuvintelor sau observațiile referitoare la rostirile populare ale unor sunete. Comparația frecventă pe care o face cu limba italiană este un argument în sprijinul ideii că acest fragment de curs a fost redactat după 1854, anul întoarcerii de la Padova, unde își luase doctoratul în drept, mai exact între 5 decembrie1855 și 1 februarie 1858, în perioada cât a fost profesor la Academia Mihăileană.

În sistemul vocalic românesc el recunoaște existența a cinci vocale originare (*a, e, i, o, u*), care suferă modificări cauzate de poziția în cuvânt și de accent; *ă* și *î* nu se bucură de statutul de „vocale de sine stătătoarie", de vreme ce „ele nu sunt altă decât varietăți de ale celor cinci vocale originarie" [2r]. Astfel, *ă* rezultă dintr-un *a* „*obtus*", la mijlocul și la sfârșitul cuvintelor, în procesul derivării: prin schimbarea locului accentului, *a* neaccentuat se rostește *ă* (în locul unui *a* tonic din cuvântul de bază): „(*barbă*) *bărbie, bărbatŭ, bărbăție*; (*vacă*) *văcariŭ, văcăritŭ*" [2v]; în formele de plural ale unor substantive, din formele primare cu *a* (pe care unele texte vechi le înregistrează sporadic[4]): „*mări, dări, stări, judecăți, cetăți, pălmi*, de la *mare, dare, stare, palmă*" [2v] sau în forme flexionare ale verbelor, care în varianta primară aveau tot *a*: „*frecămŭ, stricămŭ, lăudămŭ* ș.c.l."; „*frecă, strică, lăudă* ș.c.l."; „*dă, stă, fă* [!]" [3r], în care *ă* este sufix gramatical de prezent, respectiv de perfect sau desinență verbală de persoana a III-a singular. Rezultă, de asemenea, din „*e obtus*, în tonicele urmate de o silabă terminată în *u*, afară însă de casul indicat supt I. b). Esemple: *părŭ, ospățŭ, vărsŭ* ș.c.l. Asemene și în unele atone: *cumpărŭ, numărŭ, pipăratŭ* ș.a. Aci însemnăm cum că regula aceasta nu se aplică la toate, dară, fără să se comită vreo eroare, se poate pronunța *e* obtus ca cel închis, aceea ce se și face în unele părți ale românimei." [4v], precum și din „*o obtus*, în *cîntară, auzirĕ, rămaserĕ* ș.a., italienește: *cantaro, rimasero* ș.a.; în *er*ă (*eară*), *ecă, dupĕ, pînă / vero, ecco, dopo, fino* ș.a., apoi în *lăcustă, lăturĭ, rătundŭ* ș.a. / *locusta, loturae, rotundus* ș.a." [5r]. Vocala *î* rezultă din *a rauc* [i.e. „răgușit", „obscur" < lat. *raucus* „răgușit"], înainte de *n, mb, mp*: „*romînŭ, pîne, mîne, cîntŭ* ș.a., *cîmpŭ, îmblare, îmbi* ș.a." [3r], cu excepții „ne-nsemnate", pe care le consemnează într-o notă („Sunt ne-nsemnate abaterile de la toate aceste legi generale [care privesc valorile lui *a*: *curat; obtus; rauc* – n.n.], precum: i*nimă,* i*nelŭ, lingóre* și *l*u*ngóre, schimbare, biserică* (în cărțile cele vechi, *bă*s*erică), mire, mirésă;* u*nghiŭ,* u*mblare, alună;* o*țetŭ, oțelŭ, fóme,* o*sie* ș.a." [3r]); din „*e rauc*, înainte de *n*, *mb, mp,* precum: *vînă, vîndŭ, jurămîntŭ, sămînță, tîmpŭ* (pe alocure, *timpŭ*) ș.a." [4v], cu excepții consemnate în următoarea notă: „În terminăciunile *-ene, -eni, -eme, -ente, -enti, -ende, -endi*, sunetul cel rauc se preface în *i*, precum: *bine, mine, vine, minte, părinte, jurămînte* ș.a., iară în cărțile cele vechi, tipărite în Transilvania și în Moldavia: *bene, mene, tene, sene, mente, cuventŭ, cuvente, părente, jurămente, veșmente, prende* ș.a." [4v]; din „*o* rauc, înainte de *n,* precum: *fîntînă, plămîni, rîndunele, mîndru* ș.a.; *fontana, pulmones, hirundine, mundus* ș.a." [5r]; din *i,* „sunet rauc, în prepuseciunea *în* și compusele ei, și se aude ca *u* în *întrare, împlere* (*untrare, umplere*)." [6v]

Din sistemul consonantic nu analizează decât fonemele *v, f, b, p, j, g, c, qu, d* (incomplet). În funcție de vecinătate, fiecare (cu excepția lui *qu*) poate avea sunet „genuin" (vezi anexa) sau poate suferi modificări explicabile prin legile de evoluție fonetică de la latină la română (de exemplu, *v* precedat de lichidă și urmat de vocală devine *b*: „II. *V* latin, după *r* și *l*, se strămută în *b*: *c*orb */ corvus; pu*lbere / *pulvis; cer*bu */ *cervus; sel*batic*u / *silvaticus; ser*bare / *servare; fer*bere / *fervere* ș.a. (...) Notă. *V* se preface în *b* și în următoarele: b*etranu,* b*erbece,* b*esica,* s*burare, limb*a ș.a." [7v]; „*Gn* latin se pronunță *mn* la români, precum: *lignum / lemnŭ, signum / semnŭ, pugnus / pumnŭ, igniarium / amnariu* ș.a. *cognatus / cumnatŭ*, deci *dignus – demnŭ, pignus – pemnŭ.*" [9r] ș.a.) sau prin influențele reciproce ale sunetelor din structura cuvintelor „în vorbirea de toate zilele": *f* „numai în vorbirea de toate zilele primește sunet palatin înaintea vocalei *i*, precum în: *firŭ, fierŭ* ș.a."; *b* „numai înaintea vocalei *i* primește sunet palatin în vorbirea de toate zilele [8r]; *p* „numai înaintea vocalei *i* primește sunet palatin în vorbirea de toate zilele." [8v]

Observațiile privind neconcordanța dintre scriere și pronunțare se referă la *e* inițial și la *u* în aceeași poziție: „*E* la început primește un *i* (iotă), precum: e*ri, eșire, erbă,* e*pă,* e*că,* e*scă,* e*lŭ,* e*le* ș.a. Pronunță: *ieri, ieșire, ierbă (iearbă)* ș.c.l." [4^{v}]; „Notă. Acest *o* [*închis* – n.n.], la început, primește un *u* scurt în pronunță, ca la italiani, precum: ŭo*mŭ,* ŭo*su,* ŭo*ste* ș.a." [6^{r}].

Susține valoarea fonetică a lui *-ŭ*: „III. Semison, adecă numai de jumătate se aude la finea cuvintelor: *omŭ, bunŭ, blîndŭ, morariŭ, oŭ, boŭ*, însă *aspru, acru, căpăstru, lucru* ș.a." [7^{r}], considerându-l la fel de important pentru morfologie ca și *-ĭ*: „Notă. *u* semison e o parte esențiale a cuvintelor române, întocmai ca și *i* semison, precum vom vedea în gramatică." [7^{r}] În ciuda acestei observații a autorului cu privire la valoarea lui *u* final șoptit, în transcrierea textului am procedat la eliminarea grafemului, păstrându-l însă peste tot în exemple.

Autorul nu pierde ocazia de a sublinia faptul că limba română urmează mai consecvent limba latină decât alte limbi romanice: „Aceasta încă este una dintre proprietățile cele scumpe ale limbei noastre, care documentează înalta ei vechime, precum și tenacitatea și inflesibilitatea geniului român, care păstră și în Dacia, până în zioa de astăzi, această străvechiă însușire a limbelor patriei celei primitive." [10^{v}]

Îndemnul ales drept *motto* pentru contribuția de față este din articolul *Să învățăm românește, domnilor!*, publicat de Papiu Ilarian în revista manuscrisă „Zorile pentru minte și inimă" (Cluj, nr. 13-14 din 1846), care a apărut, din decembrie 1845 și până în primăvara lui 1846, exclusiv sub redacția autorului, elev pe atunci la Liceul Piarist din Cluj. Îndemnul acesta, lansat de un alt om de cultură al vremii, Nicolae Bălășescu (*O probă de limba română*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură", IX (1846), nr. 11, p. 85-88[5]), este completat de Papiu Ilarian astfel: „Acum, să poată zice cineva că știe românește, nu e destul că e român, ci se poftește ca să învețe gramatica limbei sale"[6]. El a înțeles astfel, asemenea înaintașilor săi din marea familie spirituală a Școlii Ardelene și urmând pilda unor contemporani remarcabili mai vârstnici, că limba română era principala redută pentru apărarea ființei naționale. Tocmai de aceea, pe tot parcursul activității sale, s-a aplecat și asupra problemelor limbii române, cu prioritate în domeniile ortografiei și gramaticii, într-o perioadă în care disputa dintre etimologism și fonetism atinsese apogeul. A demonstrat însă o înțelegere superioară a evoluției și a unității limbii, considerând că atât evoluția, cât și unitatea pot fi și trebuie puse în valoare printr-o ortografie adecvată, în ultimă instanță, cea fonetică.

Anexă

Limba română 1
Limba română

[A]
Vocale

Varietatea sunetelor este proprietatea cea mai minunată și mai frumoasă a limbei române. Întru adevăr, noi, în limba noastră, nu avem decât numai cinci vocale originarie (*a, e, i, o, u*), dar fiecare din aceste cinci trece prin mai multe schimbări, adecă-și modifică sunetul după cumu-și schimbă puseciunea seau locul în oarecare cuvânt și după intensitatea tonului în care se esprime. Înseși sunetele *ă* și *î* de abe se pot considera ca vocale de sine stătătoarie: ele nu sunt altă decât varietăți de ale celor cinci vocale originarie.

Aceste schimbări de sunet urmează după legi determinate, și legile acestea le putem afla seau prin studiul etimologiei (flesiunilor) limbei române, seau prin studiul comparativ al limbelor ce se țin de familia romană.

A

Această vocală *a* dă trei sunete principale:

I. *Curat*, atât la începutul, cât și la mijlocul și la finea cuvintelor. Acest sunet e lung, e to/2^{r}/nic la mijloc și la fine, iară la început nu totdeauna. Esemple:

a*cŭ*[7]*,* a*lbŭ,* a*cru,* a*spru,* a*dúcŭ*;
calcŭ, carŭ, capŭ, sacŭ, vinariŭ, mutatŭ, parte;
mare, arară, lucrară, capră, casă, vacă;
*călc*a*, lucr*a*, ar*a*, c*a*, b*a*, v*a.

Nota 1. Articulul femeiesc e scurt: *capr*a*, cas*a*, vac*a.

Nota 2. Sunet închis, deschis și chiar: *ardŭ, arde, ardă.*

II. *Obtus* = *ă.* Acest *ă* nu e decât un *a* scurt, adecă fără acent: derivarea lui etimologică din *a* tonic (precum și din alte vocale) o vom studia mai de aproape la flesiuni. Acest sunet derivativ ocure la mijloc și la fine. Câteva esemple:

(*barbă*) *bărbie, bărbatŭ, bărbăție*;
(*călc*a) *calcă, călcatŭ, călcătură;*
(*vacă*) *văcariŭ, văcăritŭ;*
(*caldă*) *căldare, căldură* [!] ș.a., în care toate, îndată ce *a* își perde acentul, își perde și sunetul cel originariu de *a* și se preface în *ă.*

Nota 1. *ă* lung în următoariele casuri:

1) în numele cu numărul plural în *i* de la cel singulariu în *ă* seau *e.* Esemple:

mări, dări, stări, judecăți, cetăți, pălmi, de la *mare, dare, stare, palmă* ș.c.l. /2^{v}/

2) în terminăciunea verbelor, *ămŭ*:
frecămŭ, stricămŭ, lăudămŭ ș.c.l.

3) în preteritul simplu:
*frecă, strică, lăud*ă ș.c.l.

4) în finariele *dă, stă, fă*.

Nota 2. *Băcăŭ, Bîrgăŭ* ș.a.a.

III. Rauc seau *î*, înainte de *n, mb, mp*. Esemple:

romînŭ, pîne, mîne, cîntŭ ș.a., *cîmpŭ, îmblare, îmbi* ș.a.

Notă. *Pain, main, vain, homain, saint*, in gallico; românul: *pîĭne, cîĭne, mîĭne, inainte, străinŭ,* – defăimare.

Notă. Sunt ne-nsemnate abaterile de la toate aceste legi generale, precum: *inimă, inelŭ, lingóre* și *lungóre, schimbare, biserică* (în cărțile cele vechi, *băserică), mire, mirésă; unghiŭ, umblare, alună; oțetŭ, oțelŭ, fome, osie* ș.a. /3ʳ/

Limba română 2

E

Vocala *e* admite următoariele cinci sunete:

I. *E închis*:

a) tonic, când silaba următoare are *i*.

Esemple: *perĭ, temĭ, mergĭ, plecĭ, trecĭ, secĭ* ș.c.l.

b) tonic, când silaba următoare are *u*, însă așa: dacă *e* stă înaintea consoanelor *c, p, r, s,* prefipse altor consoane, precum: *peptŭ, perdŭ, mergŭ, crescŭ, înflorescŭ*;

c) aton, când silaba următoare are *e* seau *i*, precum: *numerĭ, radere, perdere* ș.c.l.;

d) la finea cuvintelor: *mare, parte, stare*.

II. *E deschis* și tonic, când silaba următoare are *e* închis.

Esemple: *crede, vede, părere, tăcere* ș.c.l.

III. *E chiar* și tonic, când silaba următoare are *ă* seau *a*, precum: *crescă (crească), crestă, crepă, omenescă, acestă* ș.c.l.

Notă. În unele cuvinte, acest *e* chiar se aude ca *a*, /4ʳ/ dară nu la toți românii. Asemene cuvinte sunt: *alegere, vară, masă, fată, vadă*, apoi *pară, pană, ta, sa* ș.a.

IV. *E obtus*, în tonicele urmate de o silabă terminată în *u*, afară însă de casul indicat supt I. b). Esemple: *părŭ, ospățŭ, vărsŭ* ș.c.l. Asemene și în unele atone: *cumpărŭ, numărŭ, pipăratŭ* ș.a. Aci însemnăm cum că regula aceasta nu se aplică la toate, dară, fără să se comită vreo eroare, se poate pronunța *e* obtus ca cel închis, aceea ce se și face în unele părți ale românimei.

V. *E* rauc, înainte de *n, mb, mp,* precum: *vînă, vîndŭ, jurămîntŭ, sămînță, timpŭ* (pe alocure, *timpŭ*) ș.a.

Notă. În terminăciunile *-ene, -eni, -eme, -ente, -enti, -ende, -endi*, sunetul cel rauc se preface în *i*, precum: *bine, mine, vine, minte, părinte, jurămînte* ș.a., iară în cărțile cele vechi, tipărite în Transilvania și în Moldavia: *bene, mene, tene, sene, mente, cuventŭ, cuvente, părente, jurămente, veșmente, prende* ș.a.

Notă. *E* la început primește un *i* (iotă), precum: *eri, eșire, erbă, epă, ecă, escă, elŭ, ele* ș.a. Pronunță: *ieri, ieșire, ierbă (iearbă)* ș.c.l.

Un esemplu pentru sunetul ce admite vocala *e* în flesiune, amăsurat legilor espuse: *văd, vezĭ, vede, vadă* (în loc de *vedă*), *văzîndŭ, văzutŭ, vedemŭ*. /4ᵛ/

O

Această vocală încă admite cinci sunete.

I. *O închis*. Acest sunet e tonic și ocure la început și mijloc, când silaba următoare are vocala *i* seau *u*, precum: *omŭ, dormŭ, dormĭ, totŭ, toțĭ, rogŭ, rogĭ, locurĭ* ș.a.

Notă. Acest *o*, la început, primește un *u* scurt în pronunță, ca la italiani, precum: ŭo*mŭ,* ŭo*su,* ŭo*ste* ș.a.

Notă. *O tonic,* perzându-și acentul în flesiune, se preface în *u* scurt de regulă, precum: *(rogŭ), rugare, rugăciune, rugăminte; (jocŭ, jocĭ), jucămŭ, jucare; (porcŭ), purcelŭ; (moriŭ, mortŭ), murire, murimŭ* ș.a., în care toate, îndată ce-și perde *o* acentul, ' și perde și sunetul și se preface în *u* scurt.

II. *O deschis tonic*, dacă următoaria silabă are *e*: *morte, sorte, mole, sudore, ardore, oste, pote.*

III. *O chiar tonic*, dacă următoaria silabă are *ă* seau *a*: *mortă, portă, cordă, costă, rogă* ș.a.

Esemple pentru sunetele lui *o* închis, deschis și chiar, în flesiune:

portŭ, porțĭ, purtăm, porte, portă, porta;

rogŭ, rogĭ, rugămŭ, roge, rogă;

moriŭ, morțĭ, murimŭ, more, mortă, morta.

Dacă cunoaștem regula, acentul pe *o* deschis și chiar e superflui (vezi suplementul). /6ʳ/

Suplement la o

IV. *O obtus*, în *cîntară, auzirĕ, rămaserĕ* ș.a., italienește: *cantaro, rimasero* ș.a.; în *érĕ* (*eară*), *écă, după, pînă / vero, ecco, dopo, fino* ș.a., apoi în *lăcustă, lăturĭ, rătundŭ* ș.a. / *locusta, loturae, rotundus* ș.a.

V. Rauc, înainte de *n,* precum: *fintînă, plămîni, rîndunele, mîndru* ș.a. / *fontana, pulmones, hirundine, mundus* ș.a.

Originea acestor două sunete numai din alăturarea cu limbele Europii o putem afla, și foarte arareori vin în limba română. /5ʳ/

I

Această vocală are trei sunete principale:

I. Sunet chiar și lung, la început, la mijloc și la fine: *inŭ, icona, perire, murire, ninge, murì, perì* ș.a.

II. Sunet chiar, întreg, dară scurt: *muritoriu, viéță, morțiĭ* ș.a.

III. Semison, adecă numai de jumătate se aude:

a) la finea cuvintelor, precum:

anĭ, pomĭ, morți, faci, plîngi, vezi, verși ș.a.

b) la mijloc, înaintea vocalelor cu cari formează diftong, precum: *muritoriŭ, muritoriulŭ* ș.a.

Notă. Acest *i* determină sunetul mai multor consunante, precum vom vedea la locul seu.

Notă. La mijloc, între două consunante, se aude ca *e* scurt: *umedŭ, limpede, netedŭ, ferecŭ, degetŭ, vecinŭ* ș.a. / *humidus, limpidus, nitidus, digitus*.

Notă. Sunet rauc, în prepuseciunea *în* și compusele ei, și se aude ca *u* în *întrare, împlere* (*untrare, umplere*).

Notă. Pere în *Domnŭ, domnă* (*donna*), *culcare, ulcea* ș.a. / *Dominus, domina* ș.a. /6ᵛ/

Limba română 3

U

Regulele acestei vocale sunt analoage regulelor vocalei precedente *i*. Are trei sunete principale:

I. Sunet chiar și lung, la început, la mijloc și la fine, precum:

u*mbră,* u*medŭ,* m*ultŭ,* l*ungŭ, bă*tù, *trec*ù ș.a.

II. Sunet chiar, întreg, dară scurt, precum:

mutare, mascurŭ, tremură, scîndură ș.a.

Notă. Acest *u* scurt adecă nu e decât un *o* care-și perdu acentul, precum văzurăm la locul seu.

III. Semison, adecă numai de jumătate se aude la finea cuvintelor:

omŭ, bunŭ, blîndŭ, morariŭ, oŭ, boŭ, însă *aspru, acru, căpăstru, lucru* ș.a.

Notă. *u* semison e o parte esențiale a cuvintelor române, întocmai ca și *i* semison, precum vom vedea în gramatică. /7ʳ/

B

Consonante

V

I. Această consunante are sunet genuin înaintea tuturor vocalelor:

va*că,* vas*ŭ,* va*le;* ve*dere;* vo*stru;* vu*lture,* vu*lpe;* vi*nŭ,* vi*sŭ*.

Notă. În vorbirea cea de toate zilele primește un sunet palatin înaintea vocalei *i*.

II. *V* latin, după *r* și *l*, se strămută în *b*:

*co*rb / *corvus. pu*lbere / *pulvis*

*ce*rbu / *cervus. se*lbaticu / *silvaticus*

*ser*bare / *servare*

*fer*bere / *fervere* ș.a.

Asemene și la italiani și ispani: *serbare, nerbo* ș.a.

Notă. *V* se preface în *b* și în următoariele: b*etranu,* b*erbece,* b*esica,* s*burare, lim*ba ș.a.

III. *V* latin, la mijloc, între două vocale, seau se ră/7ᵛ/tace, seau formează diftong cu următoaria:

vivus / viuu, viu; civitas / cetate;

novus / nouu, nou; ovum / ouu, oue;

novem / noue, - ; pavimentum / pamentu ș.a.

Asemene și la italiani câteodată, și la latini, precum: *laudasti.*

Notă. *Favus / fagu, struguru.*

F

Are sunet genuin. Numai în vorbirea de toate zilele primește sunet palatin înaintea vocalei *i*, precum în: *firŭ, fierŭ* ș.a. De aci *hîdŭ (hedu)* de la *foedus.*

B

I. Are sunet genuin înaintea tuturor vocalelor, precum și înaintea consonantelor; numai înaintea vocalei *i* primește sunet palatin în vorbirea de toate zilele.

II. *B* latin dintre două vocale, în limba română trece în *u* sau se rătace. Asemene și la italiani. Esemple:

scribere / scriere / scrivere (ital.); *debitor / detoriu*

biber / bere / bevere ș.a.

hiberna / ierna / inverno

caballus / calu / cavallo

sabuccus / sauc (socu) ș.a. /8ʳ/

Notă. *avere (habere)*

III. *b* latin de la mijloc, stând după vocale și înaintea consunantelor *r, l*, în limba română trece în *u*, precum: *faber / faur; stabulum / staul; cribrum / ciuru*; *cerebrum / creru* ș.a.

Notă. *nebula / negură; uber / uger; rubus / rugu;* apoi *corbis, corfe;* apoi *habet / are; alibi / aire* ș.a.

P

Are sunet genuin. Numai înaintea vocalei *i* primește sunet palatin în vorbirea de toate zilele.

J

J latin se pronunță ca *j* în limba română, precum: *jocu* (ΩokÁ)*; jugu, juramentu, june* ș.a.

Notă. Z*acere* (*jacere*); apoi *aieptare* /8ᵛ/

Limba română 4

G

1. Are sunet genuin înaintea vocalelor *a, o, u,* precum și înaintea consonantelor *l, r*, precum: *galbinu, gustu, langore, grasu, granu, negru* ș.a.

Notă. *L* latin după *g* se moiă în limba română, ca și în cea italiană, precum: *ghiaçia, veghiare* ș.a., precum vom vedè la h.

2. Înaintea vocalelor *e* și *i* primește sunet șuierătoriu, întocmai ca la italiani; acest sunet se esprime cu semnul 5 în alfabetul cirilic, precum (*fugu) fugi, fuge (fu5ĭ, fu5e*), *lege, margine, diregere* ș.a.

3. *Gn* latin se pronunță *mn* la români, precum: *lignum / lemnŭ*, *signum / semnŭ, pugnus / pumnŭ, igniarium / amnariu* ș.a. *cognatus / cumnatŭ*, deci *dignus / demnŭ, pignus / pemnŭ.*

Notă. Nu se aude *g* latin în *eu, limbă, maĭ, maestru, straiu, văietare, păresimă.* /9ʳ/

C

1. Are sunet genuin înaintea vocalelor *a, o, u*, precum și înaintea consonantelor *r, l.*

Notă. *L* latin după *g* [!] se moiă la români, întocmai ca și la italiani.

2. Înaintea vocalelor *e* și *i* trece în ç, la români ca și la italiani, precum: (*tacu*) *taci, tace; vecinu; cera; cepa, pace* ș.a., afară de următoarele casuri:

a) se pronunță ca *3* înaintea diftongilor *ia, ie, ii, io, iu,* precum: *sociu, facia, socie, ghiacia / so3u, so3e, fa3ă* ș.a.

b) *sce* și *sci* se pronunță *șt*, precum: *cresci, cresce, pesci, pesce* (*crewi* ș.c.l.), afară de *față* (*fascia*), *nașu* (*nasciu*), *mărișorŭ, domnișorŭ* și alte asemene, în care se pronunță ca la italiani.

3. *Ct* al latinilor se pronunță *pt* (pt) la români, precum: /9^{v}/

octo / optu, lucta / lupta, friptu, fapta, nopte
coctus / coptu, directus / direptu, asceptare ș.a.
lacte / lapte, (miectare) mieptare,
(factura) faptura, pectus, peptu.

Notă. *Strimtu, framtu (frantu)* ș.a. asemine.

Notă. *C* latin se aude ca *g* în *sgură, gaură, gonfare, stanga.* Aceea ce fac și italianii.

Qu

Qu al latinilor urmează regulele lui *c* în limba română, precum:

quando / candu; quaerere / cerere;
quale / care; quis, qui / ce, ci;
qoquo / cocu; quinque / cinci;
coci, coce;
laqueus / laçiu.

Românul, și aci ca și aire, urmează mai consecvent decât italianul. Italianul zice *cinque (cincue)* ș.a. /10^{r}/

Notă. Precum *c* (în *porumbu / columbus*), asemene și *qu* al latinilor, câteodată, trece în *p*, precum:

aqua / apa; quator / patru;
equa / epa ș.a.

Aceasta încă este una dintre proprietățile cele scumpe ale limbei noastre, care documentează înalta ei vechime, precum și tenacitatea și inflesibilitatea geniului român, care păstră și în Dacia pân' în zioa de astăzi această străvechiă însușire a limbelor patriei celei primitive.

D

I. Are sunet genuin înaintea vocalelor *a, e, o, u*, precum și înainte de *r.*

II. Se schimbă în *z*:

a) înaintea lui *i* semison din fine (în flesiune):

(*umedŭ, umede) umedi / umezĭ*;
rîncedi
surdi
edi
verdi
perdi ș.a. /10^{v}/

Note:

1. Păstrat la Biblioteca Academiei Române din București, cota ms. rom. 1056, f. 1-10.
2. O sinteză în legătură cu evoluția concepției lingvistice a autorului, la Victor V. Grecu, *Preocupările lingvistice ale lui Alexandru Papiu-Ilarian*, în vol. Idem, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 48-71; o prezentare consistentă a contribuțiilor lingvistice ale lui Papiu Ilarian din prima etapă, la Ioan Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian*, Editura Politică, București, 1983, p. 11-21.
3. *Gramatica lui Șincai și Epistola lui către Ioan Lipszkyi*, în vol. Alesandru Papiu Ilarian, *Antologie*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Corneliu Albu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 294.
4. Cf. *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1969, p. 192-193.
5. Apud Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 51.
6. Alesandru Papiu Ilarian, *Antologie*, ed. cit., p. 50.
7. În transcrierea exemplelor s-au păstrat diacriticele din ortografia autorului.

Bibliography:

Chindriș, Ioan, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian / Alexandru Papiu Ilarian's Revolutionary Ideology*, Editura Politică, București, 1983.

Grecu, Victor, V., *Studii de istorie a lingvisticii românești / Studies on the History of Romanian Linguistics*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.

Istoria limbii române / The History of the Romanian Language, vol. II, Editura Academiei R.S.R., București, 1969.

Papiu Ilarian, Alesandru, *Antologie / Anthology*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Corneliu Albu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

România, Biblioteca Academiei Române din București, ms. rom. 1056 / The Library of the Romanian Academy in Bucharest, Rom. ms. 1056, f. 1-10.